

СТРУКТУРНІ ПАРАМЕТРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

Шаповалова О. І.

кандидат політичних наук,

викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії

Дипломатичної академії України при МЗС України

В статті розглядаються базові структурні параметри європейського простору безпеки в його нормативному, стратегічному та інституціональному вимірах. На основі аналізу тенденцій та особливостей його еволюції в останні роки висуватися та обґрунтовується думка про те, що основним структурним дефектом європейської архітектури безпеки є дисбаланс між її інституційним та стратегічним вимірами.

The article examines basic structural parameters of the European security space in its normative, strategic and institutional dimensions. Proceeding from the analysis of tendencies and features of its evolution in recent years the author puts forward an idea that the main structural deficiency of the European security architecture is an imbalance between its institutional and strategic dimensions.

В статті розглядаються базові структурні параметри європейського безпекового простору в його нормативному, стратегічному та інституційному вимірах. На основі аналізу тенденцій та особливостей його еволюції в останні роки висуватися та обґрунтовується думка про те, що основним структурним дефектом європейської архітектури безпеки є дисбаланс між її інституційним та стратегічним вимірами.

Ключові слова: європейський безпековий простір, нормативне регулювання, стратегічний контекст, інституційна архітектура, трансформація.

В останні декілька років в європейському безпековому просторі відбувся ряд подій і процесів, які зумовили важливі якісні зрушення в його структурі та сприяли формуванню передумов для його реконфігурації. Дебати з приводу напрямків розвитку американської системи протиракетної оборони; поновлення дискусій відносно подальшого реформування та розширення НАТО; військовий конфлікт на Кавказі у серпні 2008 року; українсько-російська газова криза січня 2009 року та світова фінансово-економічна криза винесли на поверхню ризики, пов'язані з розбалансуванням європейського безпекового простору, наростанням протиріч між провідними акторами та поглибленням існуючих розломів в його структурі. Хоча деякі перипетії останніх місяців дозволили дещо пом'якшити напругу навколо даних проблем, але всі вони по суті залишаються відкритими, і майже по жодній не вироблено чіткого довгострокового прийняттого для всіх зацікавлених сторін вирішення. Це викликає питання, які структурні параметри, принципи організації та особливості конфігурації європейської архітектури безпеки зумовлюють її нестабільний поточний стан, і які шляхи подолання цієї нестабільності є найбільш оптимальними.

В даній статті представлено аналіз базових параметрів європейського безпекового простору, подано загальну характеристику його еволюції у постбіполярний період, проаналізовано його основні структурні дефекти та окреслено передумови для їх подолання.

Потрібно визнати, що вказані кризові події та процеси зумовили істотне зростання наукового інтересу до проблематики європейської безпеки. Їй була присвячена низка як колективних, так і індивідуальних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких слід окремо згадати доповідь Інституту Схід-Захід «Євроатлантична безпека: одне бачення, три шляхи» [1], працю російського Інституту сучасного розвитку «Архітектура євроатлантичної безпеки» [2], публікацію Європейської ради із зовнішніх зносин «Спектр багатополлярної Європи [3], статті Дж. Манкоффа, О. Антоненко, Ж. Андреані, С. Караганова, Ф. Лукьянова, В. Барановського, М. Капітоненка, С. Толстова тощо. Однак, багатьом з опублікованих робіт притаманний доволі дискретний фрагментарний підхід до аналізу європейської архітектури безпеки. Західні публікації часто сфокусовані на інституційній площині забезпечення безпеки в Європі, тоді як російські вчені фокусують увагу на принципах взаємодії держав в європейському безпековому просторі.

Разом з тим, європейська архітектура безпеки не є механічним поєднанням набору інституцій, конфліктів, протиріч, загроз та інтересів. Доцільніше розглядати її як комплекс відносно автономних, але взаємопов'язаних вимірів, кожний з яких має власну динаміку і генерує власні структуруючі імпульси. Синергія чи дисонанс між цими імпульсами визначають ступінь структурної стабільності європейського безпекового простору та задають вектори його подальшого розвитку. Подібне бачення покладено в основу аналізу, представленого у даній статті.

Насамперед потрібно відзначити, що хвиля кризових ситуацій у 2008-2009 роках стала яскравою ілюстрацією факту ерозії параметрів безпеки європейського континенту, встановлених в ході завершення «холодної війни». Інституційна і договірна платформа, вироблена наприкінці 80-х – на початку 90-х років для подолання блокової конфронтації в Європі, квінтесенцією якої були НБСЄ / ОБСЄ та Договір про звичайні збройні сили в Європі, не тільки не стала основою організації

європейського безпекового простору у постбіполярний період, але, відійшовши на другий план безпекового порядку денного у другій половині 90-х років, зазнала остаточної деградації у 2000-х.

З одного боку, це пояснюється її власними особливостями і історичним контекстом, в якому вона була сформована. По-перше, дана платформа мала незавершений, неостаточний і водночас обмежений характер, оскільки, наділена далекосяжними і амбітними завданнями, вона являла собою лише базові політичні та безпекові рамки, в яких згодом мало відбутися налагодження нових кооперативних зв'язків між основними акторами і становлення нового політико-безпекового порядку в Європі [4]. Вона не утворювала нову структуру європейського безпекового простору, а тільки фіксувала існуючий на той момент стан речей і відсутність загальної конфронтації та створювала умови для вироблення нової структури в подальшому.

По-друге, обмеженість цієї платформи полягала у відсутності в неї інституційної та функціональної цілісності. Гнучка та сегментована конструкція ОБСЄ, організована навколо неформальних зобов'язань, а певних видів спільних дій поза політичним рівнем діалогу, не могла забезпечити становлення якісно відмінного комплексу взаємозв'язків між державами у порівнянні з більш формалізованими об'єднаннями з істотно вищою інтенсивністю взаємодій на політичному рівні. Вона не надавала основним учасникам суттєвих важелів впливу на перебіг політичних та стратегічних процесів.

І по-третє, дана платформа була заснована на структурних засадах біполярної системи, в першу чергу на блоковій рівновазі, з порушенням якої зазнали фрустрації й засновані на ній механізми. Причому справа не тільки в тому, що механізми, призначені для біполярної конфігурації, не спрацьовують за іншої структури. Ключова ідея загальноєвропейського процесу з самого початку полягала у «деполітизації безпеки», тобто у регулюванні безпекової сфери на базі уніфікованих правил, а не логіки політичного протистояння. Однак, ефективне функціонування подібних правил вимагає порівняно сталого закріплення політичної конфігурації, а точніше усвідомлення всіма провідними акторами неможливості досягти власних політичних цілей за рахунок посилення стратегічної напруги. В умовах постбіполярної системи, принаймні в перше її десятиліття, домінувала інша тенденція – усвідомлення провідними акторами факту зниження структурних обмежень і відповідно можливостей маніпулювати стратегічною напругою на континенті без загрози власним політичним позиціям та інтересам.

Внаслідок цього деградація даної платформи, з іншого боку, пов'язана з її цілеспрямованим ігноруванням з боку провідних акторів європейського безпекового простору, перенесенням основного фокусу уваги на рівень західних інституцій та рекомпозицією зв'язків по лінії Схід – Захід на європейському континенті, що означає брак належних умов для вироблення та функціонування оптимальних механізмів безпеки загальноєвропейського масштабу. Так, починаючи з середини 90-х років, Сполучені Штати активно демонстрували готовність діяти всупереч існуючим структурним обмеженням, а їхні європейські союзники до 2003 року не чинили опір подібним діям Вашингтону. Це, тим не менш, не призводило до автоматичного демонтажу діючої структури, допоки поведінка інших акторів вписувалась в її рамки. І лише коли Росія почала здійснювати рішучі кроки і демонструвати аналогічну готовність з власного боку, факт структурного розбалансування європейського безпекового простору був визнаний всіма її учасниками як нагальна проблема, що вимагає радикальних кроків для її врегулювання.

Це також стало наочним підтвердженням того, що європейський безпековий простір дійшов такого етапу свого розвитку, на якому можливості компенсувати іманентні йому дисбаланси за рахунок створення обмежених форматів співробітництва в окремих сферах, що становлять спільний інтерес, вже майже вичерпані. Розв'язання існуючих проблем потребує не окремих модифікацій чи часткових доповнень до діючої архітектури європейської безпеки, а цілеспрямованих зусиль всіх головних акторів з її трансформації, яка б дозволила уникнути подальшого розбалансування і запобігти посиленню конфронтаційних тенденцій. Причому мова не може йти про відтворення політико-безпекової платформи початку 90-х років. Повернення до стратегічного балансу, встановленого на момент завершення «холодної війни», неможливе перш за все з огляду на радикальну зміну об'єктивних параметрів військової потужності, на яких цей баланс був заснований, і, що найважливіше, з огляду на нерелевантність за нинішніх обставин закладеного у ньому підходу, який полягав у розмежуванні сфер впливу та територіальному розподілі відповідальності між провідними потугами. На сьогодні жодна з провідних потуг в Європі не може взяти на себе виключну відповідальність за підтримання безпеки того чи іншого регіонального простору, не кажучи вже про континентальний простір загалом. Європейська архітектура безпеки на всіх рівнях потребує становлення ефективної кооперативної моделі(-ей) взаємодії всіх зацікавлених сторін, тому процес її трансформації не може зводитися до фіксації нового стратегічного балансу.

Поряд з ерозією базових параметрів для європейського безпекового простору актуальною є тенденція до інструменталізації безпекової сфери задля вирішення політичних завдань (статусних, ідентифікаційних, набуття впливу). На відміну від часів «холодної війни», коли безпека переважала над іншими сферами міжнародних відносин, в постбіполярний період вона дедалі більше підпорядковується логіці політичної доцільності, точніше для обґрунтування здійснення тих чи інших політичних завдань використовуються об'єктивні безпекові потреби. Тому відбувається поступове розмивання меж між власне безпековою і політичною сферами. Це проявляється і на прикладі

європейських безпекових інституцій, еволюція яких в постбіполярний період відбувалась здебільшого під впливом політичних імпульсів, генерованих найбільш потужними акторами.

В результаті, це призводить до превалювання зв'язків конкурентності над зв'язками кооперативності чи конфліктності в європейському безпековому просторі. В порівняно м'якому стратегічному середовищі, в якому міркування підтримання безпеки вже не здійснюють імперативний тиск і не накладають жорстких обмежень на поведінку акторів, політична конкуренція стала домінуючим процесом в європейській системі. Вдавання до кооперативного підходу до підтримання європейської безпеки за межами діючих інституцій має місце переважно на ситуативній основі у випадку об'єктивної необхідності і не стимулює вироблення нових сталих форм взаємодії акторів. Наразі ця конкуренція не набула рис прямого конфлікту, але враховуючи дедалі зростаюче політичне розмежування різних частин європейського континенту та стійкі тенденції до політичної поляризації в Європі, можливість ескалації конфліктності в загальносистемному масштабі не є виключеною за певних обставин.

Для адекватного розуміння поточного стану європейського безпекового простору і векторів його подальшої еволюції слід виділити три його базові взаємопов'язані виміри – нормативний, стратегічний та інституційний.

Нормативний вимір європейського безпекового простору був закладений на етапі розрядки та завершення «холодної війни» і документально закріплений у Гельсінському заключному акті 1975 року та Паризькій хартії для нової Європи 1990 року. Встановлений ними набір принципів регулювання міжнародних відносин, заснований на приматі державного суверенітету, формально не викликає явних заперечень. Однак, на практиці їх дотримання стикається з низкою важливих проблем. Перша з них це проблема колізії між різними нормами, генерована насамперед трансформацією сутності державного суверенітету. За відсутності чітких шляхів розв'язання подібних колізій держави схильні керуватися логікою політичної доцільності, що призводить до зниження легітимності існуючого нормативного комплексу в цілому, а звідси й до зниження ступеню нормативного регулювання системи загалом. Друга проблема полягає у відсутності механізмів, які б дозволяли консенсуально шляхом переговорів погоджувати необхідні зміни і доповнення до діючого набору норм та забезпечувати їх практичне дотримання. Обидва згадані документи являли собою одномоментні епізодичні події, які мали місце завдяки ситуативній політичній згоді провідних держав. Ані в рамках ОБСЄ, ані інших спільних органів континентального рівня не проводиться регулярної систематичної дискусії з нормативних питань, що створює атмосферу невизначеності і взаємної недовіри. Третю і найбільш важливу в цьому плані проблему породжує той факт, що в постбіполярний період високий ступінь внутрішньої інституційної організованості дозволив західним інституціям виробити власні принципи нормативного регулювання на додаток до тих, що були зафіксовані у вищезгаданих документах загальноєвропейського рівня, і більше того, налагодивши власні канали проектування вироблених норм назовні, перебрати на себе функцію генераторів нормативних засад не тільки відносин між державами в Європі, але й їхнього внутрішньополітичного ладу. Причому подекуди генерування тих чи інших норм відбувається не в результаті цілеспрямованих зусиль, а внаслідок вдавання провідних потуг до певних моделей поведінки, що таким чином легітимізує ці моделі і уможливорює їх репродукцію іншими акторами.

Вказані проблеми нормативного виміру європейського безпекового простору мають безпосереднє відношення до критеріїв оцінки легітимності тих чи інших кроків її акторів, допустимих умов і принципів застосування військової сили та до перспектив врегулювання конфліктів на території Європи. Це провокує подальше зростання протиріч відносно нормативного середовища континентальної безпеки, особливо серед держав, які знаходяться на етапі утвердження свого суверенітету. Паралельно з розбалансуванням нормативного регулювання на загальноєвропейському рівні має місце становлення ряду окремих відносно цілісних регіональних нормативних контекстів, між якими спостерігається явна чи прихована конкуренція. Відтак, поширення власних норм стало невід'ємною складовою поширення впливу того чи іншого центру сили, наслідком чого є «політизація» нормативного виміру і перетворення його на одну з площин практичної «операціоналізації» політичних протиріч між провідними потугами.

Стратегічний вимір європейського безпекового простору характеризується значним ступенем гетерогенізації, яка проявляється в диверсифікації існуючих загроз і викликів безпеці на європейському континенті як за характером (традиційні, м'які, асиметричні), так і за спрямуванням (військові, економічні, енергетичні, міграційні, екологічні тощо). Наслідком цього є серйозне зниження ступеню консолідації європейського безпекового простору, ускладнення вироблення більш стійких механізмів безпеки зважаючи на динамічну і флюктуативну природу сучасних загроз та істотне зменшення придатності механізмів підтримання безпеки, вироблених в біполярний період для відвернення класичних територіальних загроз, у новому стратегічному контексті. Кон'юнктурність і локальний характер нових загроз, різний ступінь їх нагальності для різних акторів означає необхідність досягнення згоди щодо їх нейтралізації в кожному окремому випадку, що суттєво знижує згуртованість держав та стимулює вдавання до ситуативних механізмів, ніж до усталених інституцій.

Ще одним аспектом гетерогенності безпеки на європейському континенті є нерівномірність існуючих загроз – геополітична напруга у Східній Європі, у Чорномор'ї та Середземномор'ї робить ці простори джерелом як традиційних загроз, так і нових викликів. В цих просторах утворились порівняно

автономні реляційні, в тому числі конфліктні комплекси, навколо яких сформувались окремі конфігурації акторів, інтересів, позицій та ідентичностей. Окрім того, що вони становлять вагомий безпековий проблеми і сприяють акумуляції значного конфліктного потенціалу, вони також являють собою серйозні інструменти для підтримання переваг, статусу та впливу провідних потуг в європейському безпековому просторі. Для деяких акторів ролі, які вони відіграють в подібних комплексах, є головним каналом впливу і засобом утвердження власної позиції у взаємодії з іншими гравцями, тому одностороннє військове втручання, навіть обмеженого характеру, не видається реалістичним, оскільки неминуче призведе до зіткнення більш серйозного масштабу. Але, що примітно, дані конфігурації побудовані, як правило, за принципами політичного балансування, тому переваги, які мають окремі їх учасники в інших сферах та вимірах європейської безпеки, лише обмеженим чином визначають їхні ролі в подібних конфігураціях. Завдяки цьому, у стратегічному вимірі, як й у нормативному, можна констатувати два протилежні феномени – з одного боку, сегментацію безпекового простору завдяки утворенню та унезалеженню ряду реляційних та конфліктних комплексів, а з іншого, посилення центральної ролі політичних і статусних протиріч між великими потугами як ключової рушійної сили еволюції даних комплексів в останнє десятиліття.

Поєднання цих феноменів напряму визначає динаміку взаємодії між регіональним та континентальним рівнями європейського безпекового простору. Причому якщо у 90-х та на початку 2000-х років сегментація була домінуючим безпековим процесом в Європі, то в останні роки відбувається очевидне посилення централізації. Основний фокус динаміки розвитку європейського безпекового простору поступово переноситься з регіонального рівня на континентальний. Однак, дефіцит стійких механізмів регулювання, інституційного закріплення та уніфікованого нормативного контексту призводить до того, що структурні параметри безпеки континентального рівня визначаються переважно динамікою взаємодій між найбільш потужними акторами на континенті – Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та Російською Федерацією. Це зумовлює значний ступінь флуктуативності даного рівня, зниження міри впорядкованості і стабільності європейської архітектури безпеки та схильність до модифікації її конфігурації під дією ситуативних факторів. Без остаточного з'ясування загальної спрямованості взаємодії між Росією та Заходом, особливо по відношенню до Східної Європи, побудова нової нормативної бази чи інституціональної архітектури європейського безпекового простору не представляється реалістичною [5].

Аналізуючи інституційний вимір європейського безпекового простору, потрібно відзначити, що йому так само властива дія тенденції до сегментації та централізації, але за своєю специфікою він скоріше фіксує та консервує сегментацію, ніж формує передумови до розв'язання первинних політичних протиріч. З огляду на особливості своєї еволюції в постбіполярний період європейський безпековий простір на даному етапі являє собою комплексну плюралістичну конструкцію, визначальною рисою якої є високий ступінь функціональної та географічної сегментації. Сучасна інституційна архітектура європейської безпеки – це набір відносно автономних, мало пов'язаних між собою і нерідко конкурентних механізмів та інструментів, розрахованих на регулювання окремих видів загроз та конфліктних ситуацій, хоча при цьому низка проблем та викликів залишаються за рамками діючих механізмів. З однієї сторони, така сегментованість є до деякої міри виправданою істотною диверсифікацією загроз у сучасному світі, різними методами, які необхідні для нейтралізації загроз різного типу та походження, а також переважно територіально обмеженим, локальним характером більшості актуальних загроз. Але з іншої, вона сприяє порушенню цілісності даної архітектури. Функціональна та географічна сегментації в умовах дефіциту механізмів координації дій призводять до політичної невизначеності і практичної незбалансованості. Особливо гостро це дається взнаки в тій частині європейського континенту, яка залишається поза межами західних інституцій, тому найменше охоплена процесами структуралізації на регіональному та субрегіональному рівнях.

Найбільш суттєвим процесом в межах інституційного виміру в останні роки була трансформація ролі західних інституцій (НАТО та ЄС). Вона стосується, по-перше, зниження їхньої стабілізуючої функції, по-друге, зменшення їхньої провідної ролі у континентальному регулюванні безпекової сфери, і по-третє, посилення конкуренції між ними внаслідок різноспрямованих векторів їхньої діяльності. Багато в чому ці процеси є відображенням тенденції до актуалізації базових проблем континентального рівня європейської безпеки – якщо протягом постбіполярного періоду напрямки власного розвитку і внутрішньої конфігурації західних інституцій визначали їхнє системне значення, то сьогодні воно залежить насамперед від характеру взаємодії із зовнішніми акторами, зокрема з Росією та країнами Східної Європи. Причому від цього в суттєвій мірі залежить також їхня внутрішня конфігурація – вироблення злагодженої стратегії по відношенню до Росії являє собою серйозний виклик для політичної консолідації західної спільноти.

Але ані НАТО, ані ЄС не готові до залучення Росії та східноєвропейських країн до процесу вироблення та прийняття рішень в тій мірі, яка б дозволила подолати існуючі протиріччя. Для обох організацій основним пріоритетом було і залишається збереження внутрішньої цілісності [6], що є вельми складним завданням в умовах економічної кризи та ускладнення стратегічного контексту. Однак, дбаючи про внутрішню цілісність, вони часто не встигають адаптуватися до зовнішніх викликів та завдань. Можна сказати, що на даному етапі західні інституції досягли певної межі свого розвитку, до якої зовнішня експансія та функціональна трансформація у постбіполярних умовах не ставили під загрозу їхню внутрішню консолідацію. Подальша адаптація до політичних і стратегічних реалій

потребує внесення істотних модифікацій в їхню внутрішню структуру, до якої західні держави в переважній більшості неготові. Для них цінність існуючої інституційної бази полягає не тільки в її функціональній ефективності, яка, очевидно, не може вважатися оптимальною, а й у політичних і статусних перевагах, які вона їм забезпечує.

Результатом цих процесів є доволі парадоксальна ситуація, коли, з одного боку, західні інституції виступають найбільш консолідованими безпековими об'єднаннями на європейському континенті, а з іншого не можуть слугувати рамками для розв'язання первинних політичних протиріч між провідними потугами. Як можна побачити з перипетій останніх місяців, пошук ефективних моделей взаємодії та узгодження принципів співпраці відбувається між США, Росією та Євросоюзом переважно поза інституційними рамками, причому квінтесенцією цих дискусій, фактично, є питання, яким чином побудувати таку модель взаємодії, яка б дозволяла задовольнити інтереси сторін і при цьому не передбачала кардинальних видозмін в організації і діяльності західних інституцій.

Сьогодні вже є очевидним, що компенсувати недостатність механізмів підтримання безпеки континентального рівня, які б встановлювали загальні правила регулювання сфери озброєнь, взаємного інформування і консультацій всіх учасників європейського безпекового простору, за рахунок географічного та функціонального розширення західних безпекових інституцій не вдалося. Але вироблення подібних правил на даному етапі, так само, як і на етапі завершення «холодної війни», потребує попередньої нормалізації на політичному рівні та наявності політичної волі сторін до цього.

Потрібно зважати на те, що курс США та ЄС по відношенню до Росії формувався і розвивався порівняно автономно, на основі відмінних засад. При цьому ані США, ані ЄС не готові до загального протистояння з Росією у військовій, ідеологічній та економічній сферах одночасно. З одного боку, вони не сприймають Росію як безпосередню військову загрозу. Скоріше російська політика становить серйозний виклик західній спільноті як в ідеологічно-ціннісній, так і в стратегічній площині, але він не визнається настільки нагальним, щоб вимагати ревізії принципів внутрішньої організації ЄС і НАТО. Адже повноцінна нормалізація відносин з Росією та становлення адекватного формату діалогу з нею не може відбуватися шляхом селективного обмеженого залучення Росії до деяких механізмів західної спільноти, а потребує спільного вироблення нових загальних правил і методів взаємодії.

З іншого боку, незважаючи на численні заяви з цього приводу, західні держави ніколи не проявляли далекогосяного бачення і політичної волі до інтегрування Росії до постбіполярної системи безпеки в Європі [7], а сучасні проблеми європейської безпеки вони схильні пов'язувати скоріше власне з поведінкою Росії, а точніше з небажанням Росії визнати легітимність провідної ролі західних інституцій, ніж з недостатньою ефективністю власне НАТО, ЄС та інших існуючих безпекових механізмів в Європі. Цим обумовлюється реакція західних держав на російські пропозиції щодо формування нової архітектури європейської безпеки, яка полягає у прагненні до налагодження оптимального формату взаємодії з Росією з мінімальною дестабілізацією власної структури. Однак, події останніх років доводять, що намагання подібним чином законсервувати внутрішній баланс в межах західних інституцій здійснюються за рахунок дестабілізації балансу континентального рівня і несуть в собі небезпеку подальшої поляризації європейської системи безпеки. Тим більше, що актуальний в 90-ті роки підхід до розбудови відносин Заходу з Росією, заснований на односторонніх поступках з її боку, вже не є прийнятним [8].

Ще одним важливим нюансом в цьому контексті є те, що зводячи спектр нагальних проблем виключно до непоступливості Росії, західні держави ігнорують той факт, що країни Східної Європи, не інтегровані до діючих безпекових інституцій, також потребують закріплення власної ролі і статусу в архітектурі європейської безпеки. Захід вважає, що вироблення певних проміжних форм їх наближення до НАТО та ЄС є достатнім для визначення їх місця в європейському безпековому просторі та для політичної стабілізації Східної Європи загалом. Однак, наразі такі форми не надають можливостей для розв'язання політичних протиріч, актуальних для цієї частини континенту, і лише в обмежений спосіб сприяють вирішенню окремих практичних проблем.

Узагальнюючи описані особливості нормативного, стратегічного та інституційного вимірів європейського безпекового просторів, можна зробити висновок, що для провідних центрів сили процеси в межах цих вимірів мають перш за все інструментальну цінність в залежності від того, наскільки вони сприяють утриманню та підвищенню їхнього впливу, авторитету та статусу в безпековій архітектурі Європи. Відповідно в тих вимірах, де той чи інший центр сили має певні переваги, він буде зацікавлений у збереженні існуючої конфігурації всупереч трансформаційним імпульсам, і навпаки буде стимулювати подібні імпульси у тих вимірах, де його позиції є менш сталими. Так, для Європейського Союзу його переваги у засобах нормативного регулювання та в інституційній організації зумовлюють покладання на проєкцію власних норм задля досягнення політичних цілей. У випадку Сполучених Штатів при достатній релевантності нормативного виміру найбільш ефективним є використання інструментів стратегічного виміру, зокрема посилення власної стратегічної присутності у стратегічно важливих регіонах. Наразі адміністрація Обама відмовилась від одностороннього посилення власної стратегічної присутності, але альтернативного механізму підвищення американського залучення у координації з іншими акторами не вироблено, що несе потенційний ризик відновлення конфронтаційних тенденцій. Росія в цьому сенсі змушена покладатися виключно на механізми стратегічного виміру, зокрема утримуючи власні важелі впливу у конфліктних

комплексах та у тих сферах, де російська роль є критично важливою, насамперед в енергетичній сфері.

Зважаючи на це, основним структурним дефектом європейської архітектури безпеки видається дисбаланс між її інституційним та стратегічним вимірами. Попри девіативні тенденції останніх років, інституції залишаються аренами найбільш інтенсивної політичної взаємодії акторів та провідними каналами вироблення і зовнішньої проєкції норм. Але невідповідність інституційної побудови та стратегічного контексту в умовах значного опору до трансформації діючих інституцій створює такі умови, в яких односторонні зрушення у стратегічному плані для низки акторів є чи не єдиним шляхом стимулювання політичних трансформацій в європейському безпековому просторі за відсутності більш кооперативних способів. Це створює істотний тиск і генерує імпульси до розбалансування європейської архітектури безпеки. Подолання цього дисбалансу неможливе лише шляхом обмежених модифікацій на кожному з цих вимірів окремо. Воно потребує комплексних взаємопов'язаних перетворень, які б сприяли як нейтралізації існуючих викликів у стратегічному вимірі, так і відповідних інституційних адаптацій. Але, що найголовніше, воно повинне базуватись на цілісному уявленні про оптимальну конфігурацію зв'язків між провідними центрами сили в Європі, вироблення якого послабить необхідність у використанні опосередкованих засобів нормативного, стратегічного чи інституційного характеру для підтримання їхніх позицій в європейському безпековому просторі.

Література

1. Euro-Atlantic Security: One Vision, Three Paths. – East-West Institute. – June 2009. – 23 p. <http://www.ewi.info/system/files/reports/EuroAtlanticSecurity.pdf>
2. Архитектура евроатлантической безопасности / Под общей редакцией проф. Юргенса И.Ю., акад. Дынкина А.А., чл.-корр. Барановского В.Г. – М.: Экон-Информ, 2009. – 124 с. http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/insor/INSOR_Architecture_of_the_Euro-Atlantic_security.pdf
3. Krastev I., Leonard M. et al. The Spectre of a Multipolar Europe. – European Council in Foreign Relations. – October 2010. – 80 p. http://ecfr.eu/page/-/documents/FINAL%20VERSION%20ECFR25_SECURITY_UPDATE_AW_SINGLE.pdf
4. Deudney D., Ikenberry J.G. The Unravelling of the Cold War Settlement // Survival. – December 2009-January 2010. – Vol. 51, No. 6. – P. 44.
5. Угрозы, вызовы, архитектура европейской безопасности. Обмен мнениями // Журнал «Международная жизнь». – 2009. – № 4.
6. Пар А. Программы из Азии // Internationale Politik. – июнь 2009.
7. Antonenko O. Russia, NATO and European Security after Kosovo // Survival. – Winter 1999-2000. – Vol. 41, No. 4. – P. 126.
8. Alexandrova-Arbatova N. The impact of the Caucasus crisis on regional and European security // Southeast European and Black Sea Studies. – September 2009. – Vol. 9, No. 3. – P. 287.